

**LA RENDA MÍNIMA D'INSERCIÓ PER A
PERSONES DE 65 ANYS O MÉS:
MÉS ENLLÀ DE COBRIR UNA NECESSITAT
D'INGRESSOS ECONÒMICS**

La renda mínima d'inserció per a persones de 65 anys o més: més enllà de cobrir una necessitat d'ingressos econòmics

Bruno Fernández Cladera
Tòfol Sastre Ramis

Resum

L'article descriu els trets bàsics de la població de 65 anys o més de la renda mínima d'inserció, d'ara endavant RMI, com a prestació social de tipus econòmic. A través de la lectura d'aquest article, el lector no només tindrà les dades quantitatives d'aquesta població objecte d'estudi, sinó que també coneixerà la visió de la intervenció social especialitzada que es vol dur a terme amb la reorganització de l'equip que gestiona la RMI al Servei Especialitzat d'Inserció Social i Laboral (SEISL). Darrera d'aquesta visió hi ha molts esforços per convertir aquesta prestació (i especialment el servei) en una bona eina per als serveis socials, que s'entengui com una estratègia de suport a una intervenció més àmplia que fomenti la participació de les persones en el seu procés d'inserció, que no és només una prestació econòmica sinó també, els itineraris d'inserció social i/o laboral, com un mecanisme complementari a la intervenció que es realitza per part del serveis socials bàsics. En resum, el SEISL, i en conseqüència la RMI, **va més enllà de cobrir una necessitat d'ingressos econòmics** i, atès que els processos d'inserció no són exclusivament laborals, la població de 65 anys o més també hi té cabuda.

Resumen

El artículo describe los rasgos básicos de la población de 65 años o más de la renta mínima de inserción, en adelante RMI, como prestación social de tipo económico. A través de la lectura de este artículo, el lector no sólo tendrá los datos cuantitativos de esta población objeto de estudio, sino que también conocerá la visión de la intervención social especializada que se quiere llevar a cabo con la reorganización del equipo que gestiona la RMI en el Servicio Especializado de Inserción Social y Laboral (SEISL). Detrás de esta visión hay muchos esfuerzos para convertir esta prestación (y especialmente el servicio) en una buena herramienta para los servicios sociales, que se entienda como una estrategia de apoyo a una intervención más amplia que fomente la participación de las personas en su proceso de inserción, que no es sólo una prestación económica, sino también los itinerarios de inserción social y/o laboral, como un mecanismo complementario a la intervención que se realiza desde el servicios sociales básicos. En resumen, el SEISL, y en consecuencia la RMI, va más allá de cubrir una necesidad de ingresos económicos y dado que los procesos de inserción no son exclusivamente laborales, la población de 65 años o más también tiene cabida.

1. Introducció

L'any 2016, coincidint amb la posada en marxa de la Renda Bàsica Garantida a les Illes Balears, l'Institut Mallorquí d'Afers Socials va iniciar la reorganització de la secció que gestiona la RMI per convertir-se en el Servei Especialitzat d'Inserció Social i Laboral, d'ara

endavant SEISL, per dur a terme una intervenció social especialitzada amb l'objectiu de donar resposta a les necessitats dels casos que la intervenció municipal no resulti suficient i/o que es consideri oportú l'aplicació de recursos de l'oferta del SEISL, entre els quals s'inclou la RMI, com un recurs més per a la integració social i laboral de col·lectius en situació de vulnerabilitat o risc d'exclusió. En definitiva, una eina més de les mesures possibles que pot facilitar el sistema de serveis socials i no tant una finalitat.

A la Llei 4/2009, d'11 de juny, de serveis socials de les Illes Balears, a l'article 17 es contemplen els serveis socials especialitzats per donar resposta a necessitats que requereixen una especialització tècnica o la disposició de recursos determinats. En aquests serveis s'inclouen els equips tècnics de valoració que, a més, diagnostiquen situacions de necessitat de difícil abordatge per part dels serveis socials comunitaris. A més, a l'article 18, s'especifica que entre les funcions d'aquests serveis es contemplen les actuacions preventives de situacions de risc, determinar l'accés a prestacions econòmiques pròpies i aplicar mesures d'inserció social i laboral. I també s'hi inclouen alguns elements metodològics, com la coordinació amb els serveis socials comunitaris, equips professionals d'altres sistemes de benestar socials, amb entitats associatives i les que actuen en l'àmbit de serveis socials especialitzats.

Per tant, avui, es pot afirmar que la RMI no és exclusivament una prestació econòmica per ajudar aquelles famílies que es troben en situació de pobresa extrema i per a les quals el sistema de protecció destinat als ciutadans no és suficient per garantir una adequada atenció a les seves necessitats. A més d'aquest suport econòmic, s'acompanyen altres mesures per a la millora de la seva situació social i/o laboral que cada família ha de menester, **perquè l'accés a la RMI implica, com a mínim, una valoració social del nucli familiar sol·licitant, amb el seu diagnòstic de vulnerabilitat, que pot ser complementada amb un altre del nivell d'ocupabilitat.**

Pel que fa a la població perceptora de la RMI de 65 anys o més, convé destacar que avui en dia representa un baix percentatge de persones ateses. El 2017, va representar un **4,3%**. No obstant això, aquesta dada és la més alta dels darrers cinc anys, no s'havia superat mai la barrera del 4%. Encara que aquesta població no representi un alt percentatge, cal destacar que també tenen cabuda en aquest servei amb una visió que dona peu perquè la intervenció professional d'acompanyament a persones i famílies en aquest procés i la satisfacció de les necessitats del ciutadà sigui l'objectiu principal del que es fa i no tant les prestacions que es puguin arribar a utilitzar.

D'entrada, les persones de 65 anys o més que no tenen recursos suficients i resideixen legalment en territori espanyol i ho han fet durant un període de deu anys des de l'edat de setze, dels quals dos han estat consecutius i immediatament anteriors a la data de la sol·licitud, tenen dret a una pensió no contributiva (PNC) (Imsero, 2018). La quantia de la PNC per a un membre és de 431,55 euros i la RMI és de 431,53. Per tant, la RMI és inferior,

i si la persona titular té dret a la PNC ja no se li aprovarà la RMI pel seu **caràcter subsidiari** respecte de les prestacions econòmiques que tenen un import superior. En conseqüència, aquest col·lectiu de 65 anys o més no és el més significatiu a dia d'avui.

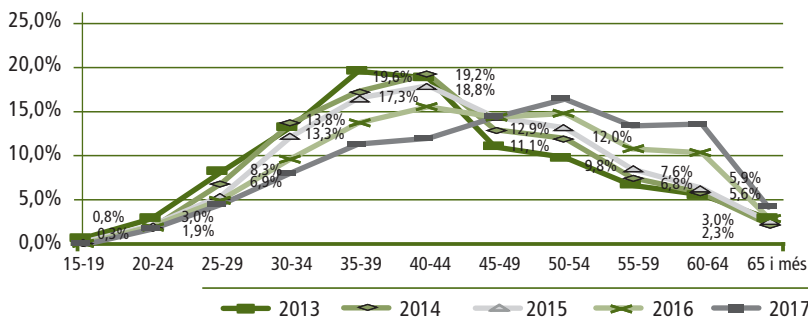
Un altre punt important, abans d'aprofundir en el perfil de les persones de 65 anys o més, és com ha evolucionat la mitjana d'edat de les persones perceptores de la RMI. Com teniu a la taula 1, l'any 2013, el grup més nombrós pertanyia al tram d'edat entre 35 i 29 anys, gairebé un 20%, en canvi, el 2017, són més nombrosos els que pertanyen al tram de 50 i 54 anys, pràcticament un 16,5% de la població de la RMI. Aquesta dada s'ha interpretat perquè un dels efectes de la posada en marxa de la Renda Social Garantida, el 2016, va ser el canvi significatiu del tram d'edat de la població atesa per la RMI.

Taula 1 | Nombre de persones perceptores de la RMI per any i trams d'edat

	2013	2014	2015	2016	2017
15-19	0,8%	0,3%	0,4%	0,2%	0,1%
20-24	3,0%	1,9%	2,2%	2,1%	1,8%
25-29	8,3%	6,9%	5,5%	5,1%	4,5%
30-34	13,3%	13,8%	12,3%	9,7%	8,1%
35-39	19,6%	17,3%	16,5%	13,8%	11,3%
40-44	18,8%	19,2%	17,9%	15,6%	12,0%
45-49	11,1%	12,9%	14,4%	14,4%	14,4%
50-54	9,8%	12,0%	13,2%	14,8%	16,4%
55-59	6,8%	7,6%	8,6%	10,9%	13,4%
60-64	5,6%	5,9%	6,4%	10,4%	13,6%
65 i més	3,0%	2,3%	2,7%	3,1%	4,3%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de les memòries anuals de l'IMAS, 2013-2017

Gràfic 1 | Evolució del tram d'edat de la població de l'RMI dels darrers cinc anys

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de les memòries anuals de l'IMAS, 2013-2017

En poques paraules, una conseqüència directa d'aquest canvi és que la RMI també dona resposta a un col·lectiu que ja no es reinserirà laboralment, per problemes d'edat, malaltia o altres dificultats socials, i que no rep cap prestació del sistema públic de protecció. Per tant, per a aquest col·lectiu es prioritzaran els plans d'inserció i reinserció social i no els programes d'inserció sociolaboral, previstos en l'article 18 del decret regulador de la RMI.

2. Les persones de 65 anys o més de la RMI: no és una qüestió ni de gènere ni de sobreenvelliment

Per començar a analitzar el perfil de les persones de 65 anys o més, cal subratllar que no és una qüestió de gènere. El 2017, un total de 1.918 persones varen ser perceptores de la RMI: de les quals, **1.251 (65%)** eren dones i **667 (35%)** eren homes. En canvi, com es pot veure a la taula 2, la diferència entre homes i dones de 65 anys o més no és tan representativa.

Taula 2 | *Persones de 65 anys o més per sexe i per edat. RMI 2017*

	Dones	%	Homes	%	Total	%
65-69	35	42,7%	33	40,3%	68	83,0%
70-74	5	6,1%	1	1,2%	6	7,3%
75-79	2	2,5%	3	3,6%	5	6,1%
80-84	1	1,2%	0	0,0%	1	1,2%
85 o més	1	1,2%	1	1,2%	2	2,4%
Total	44	53,7%	38	46,3%	82	100,0%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017

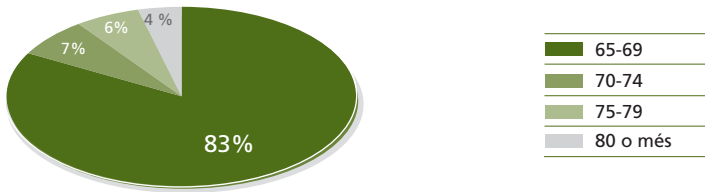
Gràfic 2 | *Persones de 65 anys o més per sexe i per edat. RMI 2017*

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017

Respecte de l'edat, al gràfic 3 es veu que un 83% de la població pertany al tram de 65 a 69 anys. Així doncs, si s'entén el sobreenvelliment com la proporció dels més grans, 85 i més anys sobre la població de 65 i més anys, en la població de la RMI és pràcticament inexistent. No hi ha sobreenvelliment. Així mateix, d'aquest 83% que pertanyen al tram de 65 a 69 anys, un 46% ha complert els 65 el 2017.

Gràfic 3 | *Persones de 65 anys o més per sexe i per edat. RMI 2017*

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017

3. Les persones de 65 anys o més de la RMI: n'hi ha que no accedeixen al sistema de la Seguretat Social

La nostra Seguretat Social és un sistema que garanteix una certa cobertura a tots els ciutadans del país. Es basa en un sistema de repartiment que contempla prestacions contributives per a aquells ciutadans que han cotitzat al sistema durant el temps en què van treballar, però també ofereix a algun dels seus beneficiaris la possibilitat d'accedir a una prestació, fins i tot sense haver cotitzat o contribuït prèviament al sosteniment del sistema. Aquestes prestacions, a diferència de les primeres, són conegudes com pensions no contributives.

En poques paraules, és rellevant la dada obtinguda en l'anàlisi de la nacionalitat de les persones de 65 o més de la RMI (vegeu el gràfic 4). Un 62% és de nacionalitat espanyola i no ha accedit al sistema de la Seguretat Social. Convé destacar que d'aquest 62%, un 33% són persones que han complert els 65 anys el 2017. Dit d'una altra manera, un dels principals motius de baixa de la RMI d'aquest grup de perceptors ha estat per accedir a una de les pensions de la Seguretat Social, però n'hi ha que no. S'hauria d'analitzar en profunditat per què, si reuneixen els requisits d'insuficiència de recursos econòmics i de temps de residència legal, no accedeixen al sistema de la Seguretat Social?

Respecte a la població d'altres nacionalitats, cal destacar que per poder ser perceptora de la RMI s'han de poder identificar amb un NIE. La major part d'aquest grup d'altres nacionalitats de 65 anys o més, no reuneixen el requisit de temps de residència legal per accedir a altres prestacions.

Taula 3 | *Persones de 65 anys o més per nacionalitat. RMI 2017*

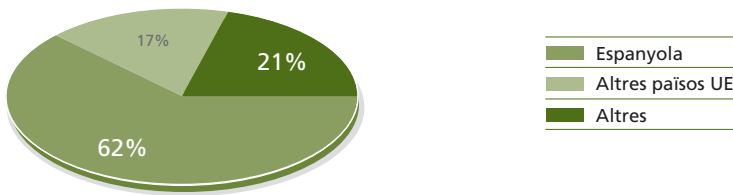
	Dones	%	Homes	%	Total	%
Espanyola	29	35,4%	22	26,8%	51	62,2%
Altres països UE	8	9,8%	6	7,3%	14	17,1%

continua

	Dones	%	Homes	%	Total	%
Altres	7	8,5%	10	12,2%	17	20,7%
Total	44	53,7%	38	46,3%	82	100,0%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017.

Gràfic 4 | Persones de 65 anys o més per nacionalitat. RMI 2017

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017.

4. Les persones de 65 anys o més de la RMI: persones que viuen majoritàriament soles

Pel que fa a la composició del nucli de convivència (vegeu el gràfic 5), el 57% són persones que viuen totes soles i l'11% conviu amb altres persones sense cap tipus de relació de parentiu.

El Servei Especialitzat d'Inserció Social i Laboral (SEISL) de l'IMAS entén que s'han de contemplar actuacions preventives de situacions de risc concretes per a aquest grup de població, determinar l'accés a prestacions econòmiques pròpies i aplicar mesures d'inserció social i laboral. Com sempre, amb la coordinació amb els serveis socials comunitaris, equips professionals d'altres sistemes de benestar socials, amb entitats associatives i les que actuen en l'àmbit de serveis socials especialitzats.

Taula 4 | Persones de 65 anys o més per composició del nucli de convivència. RMI 2017

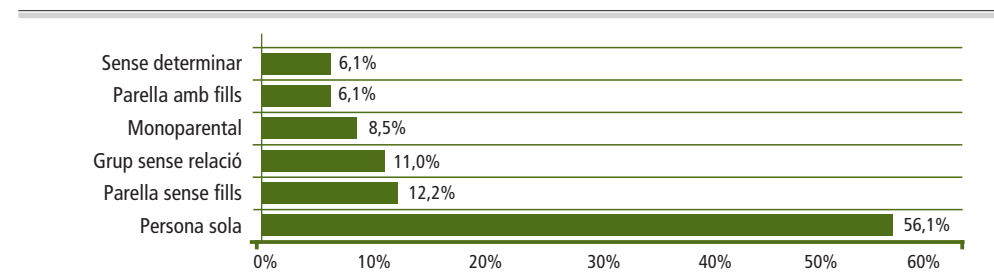
	Dones	%	Homes	%	Total	%
Persona sola	25	30,5%	21	25,6%	46	56,1%
Parella sense fills	4	4,9%	6	7,3%	10	12,2%
Grup sense relació	5	6,1%	4	4,9%	9	11,0%
Monoparental	5	6,1%	2	2,4%	7	8,5%
Parella amb fills	2	2,4%	3	3,7%	5	6,1%

continua

	Dones	%	Homes	%	Total	%
Sense determinar	3	3,7%	2	2,4%	5	6,1%
Total	44	53,7%	38	46,3%	82	46,3%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017.

Gràfic 5 | *Persones de 65 anys o més per composició del nucli de convivència. RMI 2017*

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017.

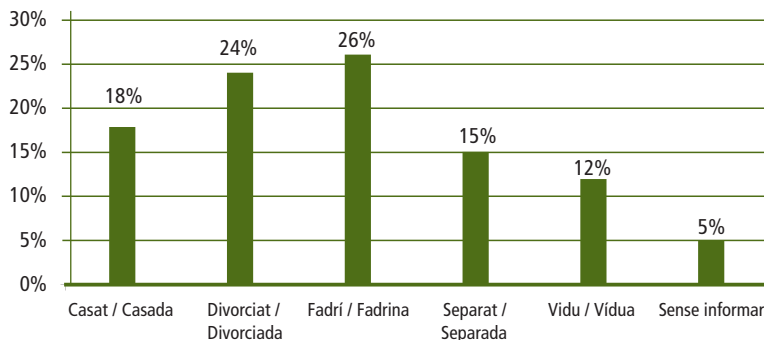
5. Les persones de 65 anys o més de la RMI: no és una qüestió de viduïtat

Un altre punt de l'estudi del perfil d'aquest grup de població de la RMI és l'estat civil. El gràfic 6 mostra la varietat de situacions. D'entrada, els grups més nombrosos, amb un 26% i un 24%, són persones fadrines o persones divorciades, tot coincidint les dades amb l'anàlisi del nucli de convivència, és a dir, persones que majoritàriament viuen totes soles. En aquest mateix grup s'han de sumar les persones vídues, que representen un 12%. Només un 18% de la població objecte d'aquest estudi està casada.

Taula 5 | *Persones de 65 anys o més per estat civil. RMI 2017*

	Dones	%	Homes	%	Total	%
Fadrí / Fadrina	11	13,4%	10	12,2%	21	25,6%
Casat / Casada	5	6,1%	10	12,2%	15	18,3%
Divorciat / Divorciada	11	13,4%	9	11,0%	20	24,4%
Separat / Separada	5	6,1%	7	8,5%	12	14,6%
Vidu / Vídua	9	11,0%	1	1,2%	10	12,2%
Sense informar	3	3,7%	1	1,2%	4	4,9%
Total	44	53,7%	38	46,3%	82	100,0%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017.

Gràfic 6 | *Persones de 65 anys o més per règim de tinença de l'habitatge. RMI 2017*

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017.

6. Les persones de 65 anys o més de la RMI: l'habitatge, un factor més de vulnerabilitat

Sobre la qüestió de l'habitatge, també és un problema per a la població de 65 anys o més de la RMI. A la insuficiència de recursos econòmics d'aquest grup, s'ha d'afegir la despesa del lloguer de l'habitatge. El gràfic 7 mostra que només en un 7% el tipus de règim de tinença de l'habitatge és en propietat, pagat; i un 11% és de cessió, facilitat. Per a la resta, l'habitatge és una font de despesa important.

Segons les dades facilitades pel portal pisos.com, el 2017, de mitjana, un jubilat que necessitava viure de lloguer va destinar quasi un 70% de la pensió a pagar la renda. Un percentatge, sense cap dubte, molt per sobre de la recomanació del Banc d'Espanya de destinar, com a màxim, el 35% dels ingressos mensuals al pagament de l'habitatge (ja sigui una renda de lloguer o la quota de la hipoteca). La creença que un jubilat té casa pagada és errònia. A més a més, el lloguer a Mallorca és inassumible.

Dit d'una altra manera, la RMI també és un mecanisme per ajudar o complementar altres mesures per donar resposta al problema de l'habitatge. La finalitat de la RMI igualment és cobrir necessitats bàsiques.

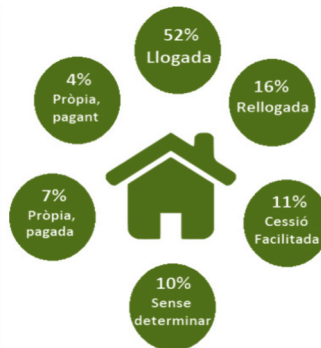
Taula 6 | *Persones de 65 anys o més per règim de tinença de l'habitatge. RMI 2017*

	Dones	%	Homes	%	Total	%
Llogada	21	25,6%	22	26,8%	43	52,4%
Rellogada	6	7,3%	7	8,5%	13	15,9%

	Dones	%	Homes	%	Total	%
Cessió, facilitada	7	8,5%	2	2,4%	9	11,0%
Pròpia, pagada	4	4,9%	2	2,4%	6	7,3%
Pròpia, pagant	2	2,4%	1	1,2%	3	3,7%
Sense informar	4	4,9%	4	4,9%	8	9,8%
Total	44	53,7%	38	46,3%	82	100,0%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017.

Gràfic 7 | Persones de 65 anys o més per règim de tinença de l'habitatge. RMI 2017

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la memòria anual, 2017.

7. Les persones de 65 anys o més de la RMI: la vulnerabilitat, més enllà d'una qüestió exclusivament econòmica

Cal tornar a dir que des de la creació del Servei Especialitzat d'Inserció Social i Laboral (SEISL) l'accés a la RMI implica, com a mínim, una valoració social del nucli familiar sol·licitant, amb el seu diagnòstic de vulnerabilitat, que pot ser complementada amb un altre del nivell d'ocupabilitat.

El SEISL entén com a itinerari d'inserció social i laboral el conjunt de totes les accions que es duen a terme i que es consensuen amb l'usuari del servei amb l'objectiu de millorar la seva situació personal i laboral, si és el cas, i la finalitat és facilitar el seu procés d'inserció social. Es considera l'itinerari com un procés, en què es treballa amb una xarxa coordinada amb els serveis socials comunitaris i altres d'especialitzats. Per dissenyar el pla de feina de l'itinerari de la persona o família es fan dos diagnòstics diferenciats. El primer, relatiu a la situació de vulnerabilitat, mitjançant l'anàlisi de diferents factors de vulnerabilitat de la persona o família i que es pugui correspondre a situacions d'alt, mitjà o baix risc, i que

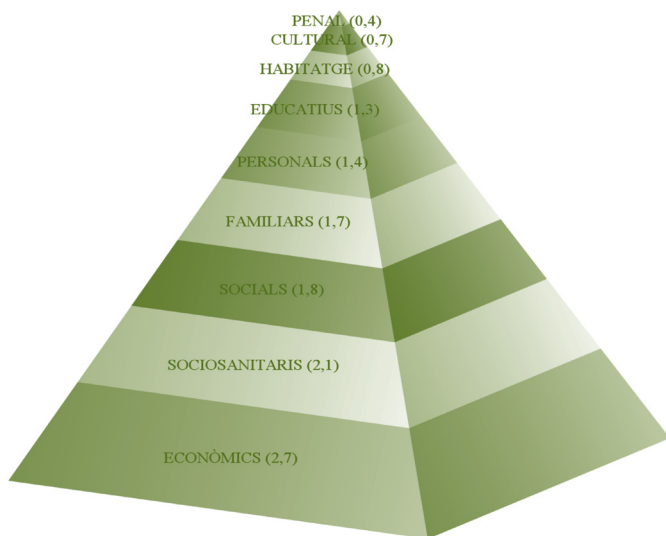
també ajuda a especificar si es correspon a un perfil objecte d'intervenció del SEISL i, en aquest cas, si s'optaria per un itinerari d'inserció social o social i laboral. El segon diagnòstic, si escau, és el relatiu al grau d'ocupabilitat, que també es divideix en alt, mitjà o baix.

8. Els factors de vulnerabilitat de les persones de 65 anys o més de la RMI

Per concloure aquest article, es vol presentar el resultat de l'anàlisi dels factors de vulnerabilitat de la població de 65 anys o més de la RMI (vegeu el gràfic 8). D'una forma visual, en aquest gràfic s'ordena de major (base de la piràmide) a menor (al cim de la piràmide) la incidència dels diferents factors de vulnerabilitat en la població objecte d'aquest estudi.

Cal destacar que el factor econòmic és el principal element de vulnerabilitat, però no és l'únic component de vulnerabilitat de la població de 65 anys o més de la RMI.

Gràfic 8 | *Piràmide dels factors de vulnerabilitat de les persones de 65 anys o més. RMI 2017*

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la valoració de cada expedient.

Per analitzar el grau de vulnerabilitat de la persona o família, cal fer una anàlisi dels diferents indicadors dels diferents factors de risc o vulnerabilitat social, tal com es presenta a la taula 7. A més, mitjançant aquesta anàlisi es detecten quines són les mancances de cada cas.

Taula 7 | Factors de risc o de vulnerabilitat social i mancances detectades

ECONÒMICS I LABORALS

- Manca de recursos suficients per cobrir les necessitats bàsiques
- Greus dificultats per accedir a una feina de qualitat
- Manca d'experiència laboral o experiència en economia submergida
- Manca d'habilitats laborals (puntualitat, integració de les normes&), dificultat per mantenir un lloc de treball
- Expectatives desajustades respecte del mercat laboral real i les pròpies capacitats i competències
- Edat avançada
- Altres. Especificar-los:

SOCIALS

- Dependència dels Serveis Socials i dels seus recursos
- Manca de xarxa social. Aïllament social
- Institucionalització
- Rebuig social. Marginació
- Altres. Especificar-los:

FAMILIARS

- Conflictes familiars, violència intrafamiliar, violència de gènere
- Desestructuració familiar
- Sobrecàrrega d'obligacions familiars. Manca de recursos de suport social i familiar
- Canvis en la situació sociofamiliar recents (separació, divorci, viduïtat)
- Altres. Especificar-los:

EDUCATIUS I FORMATIUS

- Analfabetisme funcional
- Baix nivell d'estudis
- Fracàs escolar
- Baixa qualificació professional
- Desconeixement de les noves tecnologies
- Manca d'informació de l'oferta formativa reglada i ocupacional i de la forma d'accedir-hi
- Altres. Especificar-los:

SOCIOSANITARIS

- Manca de salut i situacions de malaltia
- En tractament mèdic
- Altres. Especificar-los:

PERSONALS

- Manca d'habilitats socials
- Baixa autonomia
- Inestabilitat emocional
- Desconfiança en les capacitats pròpies
- Manca d'expectatives
- Poca resistència a la frustració
- Problemàtica psicoafectiva
- Manca de recursos per a la presa de decisions
- Tòpics i resistències personals
- Altres. Especificar-los:

PENALS

- Causes pendents
- Causes obertes
- Reincorporació després d'un període de reclusió
- Altres. Especificar-los:

HABITATGE

- Condicions de precarietat que dificulten hàbits i cura de l'aspecte personal
- Habitatge compartit en condicions de sobreocupació
- Desnonaments
- Institucionalització
- Transeünts
- Altres. Especificar-los:

CULTURALS

- Patrons culturals determinats
- Idioma
- Desarraïment
- Altres. Especificar-los:

ALTRES

- Addiccions i conductes addictives
- Prostitució
- Altres. Especificar-los:

El professional del SEISL, mitjançant les entrevistes personals, valora la situació de cada factor amb una puntuació d'1, si és baix el risc; de 2, si és mitjà, i de 3, si el risc és alt.

El resultat de la puntuació obtinguda de la població objecte d'aquest estudi es presenta a la taula 8.

Taula 8 | *Puntuació de la vulnerabilitat de cada factor*

FACTORS	Puntuació	%	Sobre 3
ECONÒMICS	131	89%	2,70
SOCIOSANITARIS	102	69%	2,10
SOCIALS	89	61%	1,80
FAMILIARS	83	56%	1,70
PERSONALS	70	48%	1,40
EDUCATIUS	65	44%	1,30
HABITATGE	41	28%	0,80
CULTURALS	37	25%	0,70
PENALS	19	13%	0,40

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la base de dades de l'SEISL

(*) 49 casos valorats

Recollint el més important, els factors econòmics, socio-sanitaris, socials i familiars tenen una incidència superior al 50% en el grau de vulnerabilitat social. Per tant, la intervenció personalitzada del Servei Especialitzat d'Inserció Social i Laboral (SEISL), mitjançant els seus diagnòstics i el seu recurs de la RMI, com a mecanisme complementari a la intervenció que es realitza des dels serveis socials bàsics, **va més enllà de cobrir una necessitat d'ingressos econòmics en la població de 65 anys o més.**

Referències bibliogràfiques

AA. VV. (2008). La població amb risc d'exclusió social en situació de vulnerabilitat envers el mercat de treball a Mallorca [format PDF]. SOIB, CAIB. Recuperat de: <https://www.caib.es/sacmicrofront/archivopub.do?ctrl=MCRST455ZI65101&id=65101>

Decret 117/2001, de 28 de setembre, pel qual es regula la renda mínima d'inserció. Butlletí Oficial de les Illes Balears, 6 d'octubre de 2001.

IMSERSO. (2018). PNC, prestaciones y subvenciones. PNC de jubilación. Normativa y requisitos. Recuperat de: http://www.imserso.es/imserso_01/prestaciones_y_subvenciones/pnc_jubilacion/normativa_requisitos/index.htm

Institut Mallorquí d'Afers Socials (2013-2017). Memòria anual. IMAS. Recuperat de: <http://www.imasmallorca.net/ca/imas/237>

Pisos.com (2017). Los pensionistas destinan el 67,28% de su prestación a la vivienda. Recuperat de: <https://www.pisos.com/aldia/los-pensionistas-destinan-el-6728-de-su-prestacion-a-la-vivienda/1623489/>

Sastre, T. i Fernández, B. (2016). 15 anys de la Renda Mínima d'Inserció a Mallorca. *Revista d'Afers Socials. Monogràfic sobre pobresa* (7), 71-80. Recuperat de: http://www.caib.es/sites/revistaaferssocials/ca/revista_/?campa=yes

Servei Especialitzat d'Inserció Social i Laboral de l'Àrea d'Inclusió de l'IMAS. (2018). Manual intern de procediment del SEISL.

Autors

BRUNO FERNÁNDEZ CLADERA

Palma (1974). És llicenciat en Ciències de l'Educació per la Universitat de les Illes Balears. Des de 2003 és professor associat del Departament de Psicologia de l'Educació i Pedagogia Aplicada de la UIB. Membre col·laborador del Grup de Tecnologia Educativa (GTE) de la UIB (<http://gte.uib.es/pape/gte/>), les seves línies d'interès són les tecnologies de la informació i la comunicació aplicades a l'educació, el disseny i el desenvolupament de mitjans didàctics, el disseny i el desenvolupament de programes i entorns virtuals de formació i l'avaluació de projectes educatius i entorns virtuals de formació. Des de 2013 és revisor col·laborador de les publicacions d'*Eduotec-e*, *Revista Electrònica de Tecnologia Educativa* (ISSN: 1135-9250), que recull articles de reflexió generats en l'àmbit de la tecnologia educativa. Des de 2001 és personal laboral de l'Administració pública. En l'actualitat, està adscrit a l'àrea d'inclusió social de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials, amb funcions de tècnic superior del Servei Especialitzat d'Inserció Social i Laboral (SEISL), en el qual s'inclou la gestió de la Renda Mínima d'Inserció.

TÒFOL SASTRE RAMIS

Muro (1966). És llicenciat en Antropologia Social i Cultural per la Universitat de Barcelona i treballador social i grau de Psicologia per la Universitat de les Illes Balears. Ha estat professor associat d'aquesta universitat. Amb més de trenta anys d'experiència al camp dels serveis socials, ha treballat tant en atenció primària de diferents ajuntaments com en equips i serveis especialitzats d'altres administracions. Ha desenvolupat diferents càrrecs de responsabilitat en la gestió, com l'equip de prestacions que gestiona la Renda Mínima d'Inserció a l'Institut Mallorquí d'Afers Socials del Consell de Mallorca; actualment n'és el cap de Servei de Protecció de Menors i Família. Les seves àrees d'interès se centren en la visió sistèmica dins la psicologia i gestió de qualitat a les organitzacions, a més del treball corporal com a eina terapèutica.